

РЕЛІГІЙНО-ЕТИЧНІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

RELIGIOUS AND ETHICAL ISSUES IN THE CRIMINAL PROCEEDINGS

Паламарчук Д.В., студент IV курсу

*Полтавський юридичний інститут
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Шовкопляс К.І., студентка IV курсу

*Полтавський юридичний інститут
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Тітко І.А., завідувач кафедри кримінального права та кримінально-правових дисциплін

*Полтавський юридичний інститут
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

У статті досліджено актуальні релігійно-етичні проблеми, які виникають під час здійснення кримінального провадження. Наведено конкретні приклади із судової практики, коли віросповідання бралось до уваги під час проведення слідчих дій, а також під час обрання запобіжного заходу. Висвітлено напрями впливу релігійних уподобань громадян на процес проведення слідчих дій, а саме: як одне з базових прав людини, право сповідувати певну релігію, повинно невід'ємно гарантуватися та забезпечуватися в усіх сферах публічно-правової діяльності держави, але, з іншого боку, такі вірування не повинні перешкоджати досягненню загальносуспільного інтересу та виконанню завдань кримінального провадження. Наведено власні аргументи та пропозиції для встановлення балансу між публічним та приватним інтересом.

Свобода віросповідання гарантується громадянам України й інших країн на рівні Конституції України та міжнародно-правових актів, ратифікованих нашою державою. Сповідування певної релігії впливає на свідомість людини, її принципи та моральні якості, бере участь у процесі формування особистості, і тому для багатьох людей виконання релігійних приписів є важливою частиною життя. Однак, крім приватноправової сфери життя, існує ще й публічно-правова сфера, де держава здійснює певні функції через свої органи й уповноважених осіб. Однією зі складових частин такої діяльності є кримінальна процесуальна діяльність, яка має на меті притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності. Під час здійснення такої діяльності права і свободи індивіда можуть зазнавати найбільшого рівня обмежень для досягнення суспільного інтересу. Деякі слідчі дії можуть прямо чи опосередковано суперечити окремим релігійним приписам представників деяких конфесій. Такі випадки трапляються в актуальній судовій практиці, саме тому вони заслуговують на більш глибоке й докладне дослідження для можливого вдосконалення законодавства та створення рекомендацій для оптимізації правозастосовної практики.

Серед науковців, які в різних ракурсах присвячували увагу тематичі співвідношення права і релігії, варто згадати таких дослідників, як: Д.О. Вовк, С.С. Чернявський, А.А. Вознюк, О.М. Брисковська, Є.П. Бегалов, Ю.А. Піх, П.М. Рабінович, Є.В. Ткаченко, І.І. Швидченко. Водночас публікацій на тему релігійно-етичних проблем, які можуть виникати під час кримінального провадження, натепер не так багато.

Мета статті полягає у визначенні ступеня впливу релігійних переконань громадян на процес здійснення процесуальних дій та дослідженні спірних ситуацій, які виникають на цьому підґрунті.

Ключові слова: досудове розслідування, релігійні проблеми, етичні проблеми, слідчі дії.

The article examines the current religious and ethical issues that arise during criminal proceedings. The particular examples from the judicial practice when religion was taken into account during the investigative actions, as well as by the judge in characterising the suspect and choosing a measure of restraint, were given. Influence of the citizens' religious preferences on the process of the investigative actions are highlighted, namely: as one of the basic human rights, the right to practice a religion should be inalienably guaranteed and ensured in all spheres of the state public law but on the other hand, such beliefs should not impede the public interest and the process of crimes investigation. Own argumentation and proposals for establishing a balance between the public and private interest were given.

Freedom of religion is guaranteed to the citizens of Ukraine and other countries at the level of the Constitution and international legal acts ratified by our state. Confession of a certain religion affects a person's consciousness, their principles and moral qualities, participates in the process of the personality formation, and therefore for many people the observance of religious precepts is an important part of life. However, in addition to the private law sphere of life, there is also a public law sphere in which the state performs certain functions through its bodies and authorised persons. One of the components of such state activity is the criminal procedure activity, during which the goal is to establish and bring the criminal to criminal responsibility. While carrying out such activities, the rights and freedoms of the individual are being the subject to the greatest level of restrictions in order to achieve the public interest. Some investigative actions may directly or indirectly contradict certain religious precepts of certain denominations.

Such cases are reflected in current case law, that is why they deserve more in-depth and detailed research in order to possibly improve the legislation and create certain recommendations for law enforcement officers in the course of their practice.

Among the scholars who have paid attention to the relationship between law and religion from different angles, it is worth mentioning such researchers as D.O. Vovk, S.S. Cherniavskii, A.A. Vozniuk, O.M. Bryskovska, E.P. Behalov, Yu.A. Pih, P.M. Rabinovych, E.V. Tkachenko, I.I. Shvydchenko. At the same time, there are not a lot of publications on religious and ethical issues faced at the stage of pre-trial investigation during the criminal proceedings.

The purpose of the article is to determine the degree of the citizens' religious beliefs influence on the process of the investigative actions by law enforcement agencies and the study of the controversial situations that arise on this basis.

Key words: pre-trial investigation, religious issues, ethical issues, investigative actions.

Постановка проблеми. Свобода віросповідання гарантується громадянам України й інших країн на рівні Конституції України та міжнародно-правових актів, ратифікованих нашою державою. Сповідування певної релігії впливає на свідомість людини, її принципи та моральні якості, бере участь у процесі формування особистості,

тому для багатьох людей виконання релігійних приписів є важливою частиною життя. Однак, крім приватноправової сфери життя, існує ще й публічно-правова сфера, де держава здійснює певні функції через свої органи й уповноважених осіб. Однією зі складових частин такої діяльності є кримінальна процесуальна діяльність, яка

має на меті притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності. Під час здійснення такої діяльності права і свободи індивіда можуть зазнавати найбільшого рівня обмежень для досягнення суспільного інтересу. Деякі слідчі дії можуть прямо чи опосередковано суперечити окремим релігійним приписам представників певних конфесій. Такі випадки спостерігаються в актуальній судовій практиці, саме тому вони заслуговують на більш глибоке й докладне дослідження для можливого вдосконалення законодавства та створення рекомендацій для оптимізації правозастосовної практики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед науковців, які в різних ракурсах присвячували увагу тематиці співвідношення права і релігії, варто згадати таких дослідників, як: Д.О. Вовк, С.С. Чернявський, А.А. Вознюк, О.М. Брисковська, Є.П. Бегалов, Ю.А. Піх, П.М. Рабінович, Є.В. Ткаченко, І.І. Швидченко. Водночас публікацій на тему релігійно-етичних проблем, які можуть виникати під час кримінального провадження, нагепер не так багато.

Мета статті полягає у визначенні ступеня впливу релігійних переконань громадян на процес здійснення процесуальних дій та дослідженні спірних ситуацій, які виникають на цьому підґрунті.

Релігія і віра є важливим елементом формування поведінки соціуму. Їхня роль під час досудового розслідування має принаймні два напрями.

Перший пов'язаний із формуванням портрета особи злочинця, як в рамках судово-психологічної експертизи, так і поза нею. Це допоможе як мінімум з'ясувати, яке місце в соціумі займає ця людина, а як максимум вказати на мотив і мету кримінального правопорушення, зокрема якщо воно мало релігійне підґрунтя. Так, наприклад, Г.М. Гетьман описує метод моделювання особи невідомого злочинця, який здавна використовується під час досудового розслідування. Автором сказано, що під час використання цього методу спеціалісти мають брати до уваги не тільки загальну інформацію, як-от стать, вік, рід занять тощо, а й релігійні переконання [1, с. 246].

Другий напрям пов'язаний із проблемою узгодження окремих процесуальних дій із віросповіданням особи, що наочню можна продемонструвати на прикладах із судової практики.

Одним із таких прикладів може бути ухвала слідчого судді Херсонського міського суду Херсонської області у справі № 766/599/20 від 7 липня 2020 р. стосовно клопотання прокурора щодо продовження строку тримання під вартою. У вказаній справі захисник підозрюваного просив змінити запобіжний захід для підозрюваного мусульманина із тримання під вартою на домашній арешт, бо в умовах тримання в камері разом із вісьмома особами він не міг проводити щоденні ритуали (омивання і молитву наодинці). Це було враховано і суд, який проаналізував усі ризики, відхилив клопотання прокурора щодо продовження тримання під вартою [2].

Схожа ситуація відображена в ухвалі слідчого судді Київського районного суду м. Одеси у справі № 520/19736/19 від 8 листопада 2019 р. У зазначеній справі захист просив, спираючись на ст. 9 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція), тимчасово звільнити підозрюваного для отримання можливості додержання релігійних ритуалів на термін, зазначений у заяві. Заява була відхилена, бо Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) не містить можливості подачі до суду заяв про тимчасове звільнення особи [3].

Цікавим прикладом є ухвала Херсонського міського суду Херсонської області у справі № 766/22330/19 від 9 січня 2020 р. щодо примусового відібрання біологічних зразків. Оскільки підозрюваний є мусульманином, захисником було зазначено, що віросповідання особи не дозволяє надавати йому біологічні зразки. Суд взяв зазначені

аргументи до уваги і клопотання слідчого щодо примусового відібрання біологічних зразків було відхилене [4].

Ще одним доказом того, що інформація про релігійні переконання особи є важливою, можуть стати науково обґрунтовані методичні рекомендації, які стосуються особливостей розслідування незаконного переправлення осіб через державний кордон України, підготовлені фахівцями Харківського національного університету внутрішніх справ. Науковці розробили тактику проведення допиту з іноземцями, у якій закликають слідчих перед проведенням допиту вивчати відомості щодо особи іноземця, країни його походження, культури та релігійних особливостей. Як один із прикладів було наведено випадок, коли можуть виникнути складнощі із встановленням особи жінки-мусульманки, якій за релігійними приписами заборонено показувати обличчя перед сторонніми чоловіками. За таких умов залучення до процедури слідчого жіночої статі стає необхідністю [5, с. 89].

Схожу ситуацію описував у своїй дисертації Є.П. Бегалов і зазначав, що багато дружин нелегальних мігрантів не мають права взагалі давати жодних показань без дозволу чоловіка або за його відсутності, тому слідчі мають спочатку допитати чоловіка або ж переконати його в необхідності дачі таких показань його дружині [6, с. 174].

Ще однією слідчою дією, під час проведення якої можуть виникнути проблеми релігійно-етичного характеру, є ексгумація. Наприклад, у Корані є припис, який говорить про те, що тіло померлого є недоторканим і після поховання воно є таким, що передано Аллаху. Через це в деяких державах, наприклад, у Саудівській Аравії, така норма встановлена на державному рівні. Також суворо забороняє проведення ексгумації іудаїзм, а в законах Мойсея вказано, що такі дії вважаються оскверненням померлих. Неоднозначно ставляться до ексгумації навіть християни, хоча Біблія не містить положень, які однозначно дозволяють чи забороняють проведення ексгумації [7, с. 150].

В українському законодавстві ексгумація є слідчою дією і регулюється КПК України, у якому немає прямої вказівки на те, що для її проведення необхідна згода родичів померлого. Проте деякі суди дотримуються позиції, що ексгумація не є слідчою дією в розумінні ст. 223 КПК України, тому її проведення без згоди родичів небезпечним і неможливим, оскільки проведення такого заходу без їхньої згоди може завдати їм моральної травми. Саме така думка була викладена в ухвалі у справі № 221/519/15-к від 1 жовтня 2018 р. Орджонікідзевським районним судом міста Маріуполя Донецької області [8]. Отже, ми можемо бачити, що позиції правозастосовувачів у цій ситуації можуть різнитися.

Варто також звернути увагу на те, що питання ексгумації викликає неоднозначну реакцію навіть серед нерелігійних людей, тому можна розглядати таку проблему не лише з релігійного, а й з етичного боку. Зокрема, цікавим прикладом є справа Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) «Сольська та Рибичька проти Польщі», у якій заявниці вимагали визнати за державою порушення їхнього права на повагу до приватного і сімейного життя. Після того, як чоловіки заявниць загинули в авіакатастрофі під Смоленськом у 2010 р., правоохоронні органи вирішили за доцільне провести процедуру ексгумації, бо вважали, що це допоможе дізнатися про причину аварії. Заявниці активно виступали проти проведення ексгумації, проте вони не мали жодних правових механізмів впливу на ситуацію, тому звернулися до ЄСПЛ [9].

Є досить цікавим питання ролі таємниці сповіді у кримінальному процесі. Відповідно до п. 5 ч. 2 ст. 65 КПК України, священнослужителі не можуть бути допитані як свідки щодо інформації, отриманої ними під час сповіді, а в ч. 8 ст. 224 КПК України зазначено, що особа має право не відповідати на запитання щодо інформації, яка була розголошена під час сповіді.

Сповіддю є відкриття перед Богом своїх гріхів у присутності священника. Водночас священник виступає посередником між особою і Богом у цьому процесі. Під таємницею сповіді розуміється відомості, які стали відомі священнослужителю під час Таїнства Сповіді, які захищені від розголошення законом і внутрішніми законами релігійних об'єднань [10].

Постає питання, чи доречно охороняти таємницю сповіді в сучасному світському суспільстві? З одного боку, Таїнство Сповіді є однією з найдавніших складових частин християнської церкви. Якщо відкрити таємницю сповіді, то вона вже не буде таємницею. З іншого боку, замовчування інформації про злочин є небезпечним для суспільства.

Узагалі питання зняття недоторканності з таємниці сповіді у світі актуалізувалось після розголошення відомостей щодо поширення педофільії серед служителів католицької церкви. Проблема в тому, що священники знали про злочини проти дітей, які були вчинені всередині церкви, але «не могли про це заявити, адже під час сповіді злодій говорив із Богом, а не з ними» [11; 12]. Як наслідок, Ірландія ухвалила Закон «Щодо прав дітей», який в імперативному порядку примушує «уповноважених осіб», якими є і священники католицької церкви, сповіщати про злочини проти дитини. Схожим чином цей механізм застосували і 28 штатів Сполучених Штатів Америки [10]. З огляду на наведений закордонний досвід, на нашу думку,

доцільно було б змінити конструкцію п. 5 ч. 2 ст. 65 КПК України на наявність права (проте не обов'язку) надання показань священнослужителем щодо інформації, отриманої під час сповіді.

Наведені вище приклади із судової практики та наукових джерел підтверджують нашу тезу про те, що органам досудового розслідування і суду доводиться зважати на такий чинник, як релігійні переконання особи. Під час пошуку оптимального балансу між повагою до релігійних переконань і забезпеченням загально-суспільного інтересу, який полягає в боротьбі зі злочинністю, подекуди виникає необхідність обмеження права на свободу віросповідання. Зауважимо, що така можливість закладена на рівні чинного законодавства України та міжнародних договорів. Так, у ст. 35 Конституції України передбачено, що здійснення права на свободу світогляду і віросповідання може бути обмежене законом лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей [13]. Схоже положення містить і ч. 2 ст. 9 Конвенції [14].

Тож, як бачимо, Конституція України та Конвенція прямо вказують на можливість держави обмежувати свободу віросповідання для захисту публічних інтересів. Водночас, як було продемонстровано, релігійні переконання особи є тим чинником, який досить часто істотно впливає на ухвалення кримінальних процесуальних рішень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гетьман Г.М. Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення : матеріали постійно діючого науково-практичного семінару, 27 листопада 2015 р., редкол. : С.Є. Кучерина (гол. ред.) та ін. Харків : Право, 2015. № 7. С. 244–246. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/11667/1/Dosudove_rozslid_v7_2015.pdf.
2. Ухвала Херсонського міського суду Херсонської області від 7 липня 2020 р., справа № 766/599/20. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/90606948>.
3. Ухвала Київського районного суду м. Одеси від 8 листопада 2019 р., справа № 520/19736/19. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/85484791>.
4. Ухвала Херсонського міського суду Херсонської області від 9 січня 2020 р., справа № 766/22330/19. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/87211978>.
5. Особливості розслідування незаконного переправлення осіб через державний кордон України : науково-методичні рекомендації / К.Л. Бугайчук та ін. Харків : ХНУВС, 2016. 103 с.
6. Бегалов Є.П. Розслідування незаконного переправлення осіб через державний кордон України : дис. ... докт. філос. наук. Київ, 2020. 278 с.
7. Михайленко І.А. К вопросу о религиозно-этических проблемах производства эксгумации. *Молодой ученый* : научное издание. Материалы V Международной научной конференции, г. Москва, декабрь 2016 г. : сборник статей. Москва : Издательский дом «Буки-Веди», 2016. 200 с.
8. Ухвала Ордонікідзевського районного суду міста Маріуполя Донецької області від 1 жовтня 2018 р., справа № 221/519/15-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/76968568>.
9. Decision of the European Court of Human Rights “Solska and Rybytska vs. Poland”. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/spa#%22itemid%22:%22001-186135%22>.
10. Закон и тайна исповеди: можно ли обязать священников доносить о педофилии? *BBC NEWS*. 2017. URL: <https://www.bbc.com/russian/features-40938574>.
11. Australia's Catholic Church to keep confessions of pedophilia secret. *Agencia EFE*. 2018. URL: <https://www.efe.com/efe/english/world/australia-s-catholic-church-to-keep-confessions-of-pedophilia-secret/5000262-3735410>.
12. Шибаев Д.В. Правовой режим тайны исповеди. Соотношение светского и канонического права. URL: https://www.researchgate.net/publication/337683858_Legal_Mode_of_the_Seal_of_Confession_Correlation_of_Secular_and_Canon_Law/fulltext/5de5b4b9a6fdcc28370064aa/Legal-Mode-of-the-Seal-of-Confe-sion-Correlation-of-Secular-and-Canon-Law.pdf.
13. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
14. Convention on the protection of human rights and fundamental freedoms of 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.